

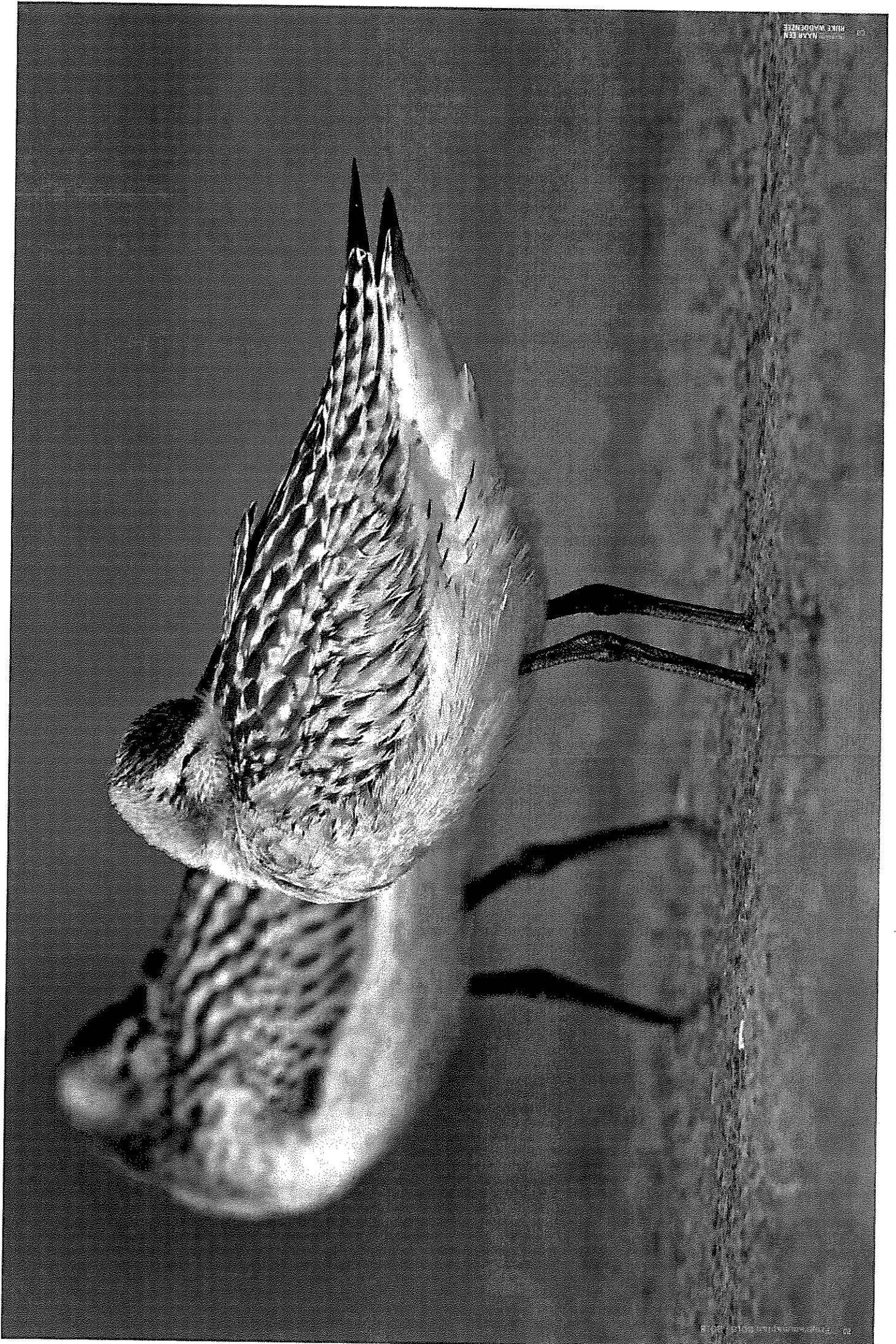
PROGRAMMA NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE

Programmaplan

Periode 2015-2018

APRIL 2015

Inhoud

1. Voorwoord	6	Strategie 5. Sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit	46
2. Samenvatting	6	Strategie 5a. Mesogreen met de zee	46
3. Hervijking naar PRW2.0	10	Strategie 5b. Verplichting aanpakker voor kralig	48
3.1 De start in 2010	10	Strategie 6. Verduurzaming lavens, schelpvaart en vaarzaammanagement	50
3.2 Resultaten	10	Strategie 6a. Aan duurzame Visserijmaatregelen	51
3.3 Evaluatie	11	Strategie 6b. Gemeentemanagement	52
3.4 Hervijking	12	Strategie 6c. Sluiter met tijd	52
		Strategie 6d. Versterken omhoogdijkheden ouwen varen	52
4. Het streefbeeld voor 2030	14	Strategie 7. Eems, Dollard, Estuarium	54
4.1 "Met de ogen dicht"	14	Strategie 8. Duurzaam Waddentourisme Werelderfgoed	58
4.2 De pijlspelen	16	Strategie 8a. Ontwikkeling van strategie en bijdrage van kennis	60
		Strategie 8b. Identificatie van basis voor duurzaam Waddentourisme	61
B. Hervijking naar PRW2.0	18	Strategie 8c. Marketing en Product - Markt - Partner concepties	62
B.1 Filosofie van het programma	18	Strategie 8d. Fachiser ondernemers en overheden	62
B.2 Werkwijze voor de periode 2015 tot en met 2018	18	Strategie 8e. Actiesplan Aanpakroute	62
B.3 Leerstrategie	20	Strategie 8f. Inhoudelijk verduurzamen	62
B.4 Inhoudelijke afbakening	20	Strategie 9. Efficiëntie van externe invloeden	64
6. Strategieën richting het Streefbeeld	23	7. Organisatie van de uitvoering	66
Strategie 1. Verduurzaming vissery en natuurherstel	24	7.1 Hervijking van de programma organisatie	68
Strategie 1a. Uitwerking van de operationele afspraken transitie	24	7.2 Oudrechtkeuzeverschillen en aansluiting	69
Strategie 1b. Inzetten op een regionale Waarderings- en Beschermingsstrategie	25	7.3 De werkvormen	70
		7.4 Samen werken aan een Ems, Dollard, Estuarium	72
Strategie 2. Completeren veldwerk, natuurwet en vissen	30	8. Financiering van het programma	74
Strategie 2a. Voorzetten kennisovername bijdragen	31	8.1 Financiering	74
Strategie 2b. Vrijwillige inzet van vrijwilligers	32	8.2 Bijdragen aan de programmaorganisatie en het verspreidingsbudget	74
		8.3 Begroting en verantwoording	76
Strategie 3. Vogels, fywag en verbetering broedsucces	34	Bijlagen	76
Strategie 3a. Het Wadden Sea Fyway Project	35	Bijlage 1. Dilemma's voortvloeiend uit de kennisovername	76
Strategie 3b. Versterken broedsucces vogels	36	Bijlage 2. Verslagen van de kennisovername	78
		Verlag Kennisovername: Methodiek en Randvoorwaarden	78
Strategie 4. Verzekeren randen visie wat en natuur	38	Verlag Kennisovername: Verslag van de kennisovername	80
Strategie 4a. Verkennen pilots verzekering randen	38	Verlag Kennisovername: Verslag van de kennisovername	82
Strategie 4b. Lichten van natuurwet en regionale gebiedsontwikkeling	40	Verlag Kennisovername: Verslag van de kennisovername	84
4b.1 Regionale gebiedsontwikkeling	41	Verlag Kennisovername: Verslag van de kennisovername	86
4b.2 Landbouw en natuurwet	41	Verlag Kennisovername: Verslag van de kennisovername	88
4b.3 Natuurwet en natuurwet	41		
4b.4 Natuur en zee	41		
4b.5 Klimaat en zee	42		
Strategie 5. Verbetering van de huidige en toekomstige veldwerk	42		
Strategie 5a. Zee met natuurwet	43		
Strategie 5b. Zee met natuurwet	44		

2. Samenvatting

Het Programma naar een Rijke Waddenzee 2.0 is een vervolg op de succesvolle periode 2010-2014 en heeft ook voor de komende jaren de ambitie om de Waddenzee als natuurgebied sterker en veerkrachtiger te maken. Dit in het besef dat het hele Waddengebied ook als woon-, werk- en recreatiegebied vitaal en sociaaleconomisch gezond moet zijn. Kortom, een Rijke Zee voor natuur en mens waarvoor alle belanghebbenden hun verantwoordelijkheid nemen.

Doelen en opdracht

Het programma is in 2010 gestart met een gezamenlijk streefbeeld voor 2030; het realiseren van een rijke Waddenzee voor natuur en mens. Om dit streefbeeld te realiseren kreeg de programma-organisatie als opdracht mee: het stroomlijnen en bundelen van bestaande initiatieven in de Waddenzee om te werken aan natuurherstel en verduurzaming van het gebruik van de Waddenzee en (waar nodig) het geven van een extra impuls aan het realiseren van nieuwe initiatieven. Deze doelstelling en opdracht gelden nog steeds.

In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken (EZ) is begin 2014 een externe evaluatie uitgevoerd. Daarin blijkt dat het programma effectief is en bijdraagt aan het voor elkaar krijgen van initiatieven in het Waddengebied. Op basis hiervan is besloten het programma voort te zetten, inclusief de financiering voor de komende vier jaar.

Nu verlenging een feit is, hierjken we de koers, inhoud en organisatie van PRW. Er zijn nu meerdere opdrachtgevers. Naast EZ ook het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (I&M) en de drie Waddeningprovincies. Ook de Coalitie Waddem Natuurlijk (CWN) draagt bij aan de sturing van het programma en de inzet van medewerkers. Een tweede reden voor herijking is gelegen in de nieuwe maatschappelijke vraagstukken en nieuwe inzichten die zich voordoen in het Waddengebied.

Procedures totstandkoming PRW 2.0 en resultaat

In een kort en intensief traject zijn de inhoudelijke zwaartepunten tegen het licht gehouden. Bijdragen zijn gekomen van de opdrachtgevers, de leden van het programma team met een inhoudelijk kritische toetsing door 26 wetenschappers en deskundigen (in nauwe samenwerking met de Waddeneacademie), en zes 'fridanters'.

Het programma plan

Het Programma plan bestaat uit:

- Het streefbeeld en werkwijze, met enkele accentverschillen ten opzichte van de periode 2010-2014;
- Negen nieuw geformuleerde ontwikkelstrategieën;
- Het voorstel voor de vernieuwde organisatie van PRW.

Op basis van het Programma plan maken we tegelijk een Uitvoeringsagenda 2015 als eerste jaarschijf. Hierin is benoemd aan welke projecten PRW werkt, in welke rol zij dit doet en met welke middelen. Vanuit de Samenwerkingsagenda behaart wordt in de Uitvoeringsagenda tegelijk de koppeling gelegd met de herstelopgaven die zijn geformuleerd vanuit NZO00 en KRW (naar één gezamenlijk herstelprogramma). Hieronder treft u de elementen uit het Programma plan kort aan:

Werkwijze

Het uitgangspunt van werken van PRW blijft: het vanuit een intermediaire rol, als netwerkorganisatie, ondersteunen van de deelnemende partners door projecten te initiëren, aan te pakken, te verbinden of uit te werken en te begeleiden. Binnen een dynamische systeem als de Waddenzee, met verschillende verantwoordelijkheden vraagt dit om:

1. Een heldere koers voor de lange termijn, vertaald in een streefbeeld als werkend perspectief en basis voor het gezamenlijk zoeken naar oplossingen. Dit streefbeeld is op onderdelen aangescherpt, met name ten aanzien van de samenwerking met gebruikers van de Waddenzee. Ook is de 'piketaal' onderdelen met Werkbeproeftoernij toegevoegd;
2. Een flexibele en pragmatische werkwijze die het verbinden van initiatieven, opgeven, kennis en belangen centraal stelt. Die telkens zoekt naar de juiste interventies om, samen met belangstellers partijen, initiatieven te ontwikkelen en tot uitvoering te brengen;
3. Een werkwijze die 'leren door doen' centraal stelt, die leert van bestaande projecten in relatie tot het te bereiken streefbeeld.

Ontwikkelstrategieën

Inhoudelijk staat de agenda van natuurherstel bovenaan. Daarbij worden expliciet ook facetten van de duurzame Waddeneconomie betrokken. Dit heeft voor de periode 2015 tot en met 2018 geleid tot negen strategieën, die uiteraard nauw op elkaar ingrijpen:

- 1. **Strategie 1: Verduurzaming Visserij**
- 2. **Strategie 2: Completeren voedselweb: bodemvoers en visen**
- 3. **Strategie 3: Vogels en broedbuurs**
- 4. **Strategie 4: Verzachten randen visse veen en natte veed**
- 5. **Strategie 5: Samenwerkingsagenda voor veiligheid en biodiversiteit**
- 6. **Strategie 6: Verduurzaming haren en schepvaart en vaargebruikmanagement**
- 7. **Strategie 7: Eerste Doeljaar Werkbeproeftoernij**
- 8. **Strategie 8: Duurzame Waddentoeernij Werkbeproeftoernij**
- 9. **Effecten van externe invloeden**

In het programma plan zijn de strategieën uitgewerkt met per strategie scope, verhouding tot de doelstellingen, deelopdrachten, concrete maatregelen en benodigde partners.

Sturing en organisatie

Het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee (OBW) zal fungeren als formele stuurgroep van het programma. In het OBW nemen de rijksoverheid (EZ en I&M), de drie provincies, de Coalitie Waddem Natuurlijk (de samenwerkende natuurorganisaties in het Waddengebied) en de gemeenten deel. Het OBW stelt de jaarlijkse Uitvoeringsagenda's en de begroting vast en houdt zicht op de koers. Hiermee is er een directe lijn met de opdrachtgevers, zowel via het OBW als bilateraal.

Sterke elementen van de werkorganisatie van de vorige periode blijven gehandhaafd. Dit zijn de brede betrokkenheid van vele actoren, werksamenwerking, inhoudelijk expertise binnen het team en het bieden van overzicht op alle initiatieven die spelen. De komende jaren zal wel meer gestuurd worden op resultaten van de projecten, zal de aansturing door de, deelt nieuwe, opdrachtgevers worden versterkt en zullen de banden met partijen als de Waddeneacademie en het Waddenfonds worden verduidelijkt.

Tom Giotto

Het Programma plan zal voor de komende vier jaar een leidraad zijn voor alle betrokken organisaties om gezamenlijk te werken aan het natuurherstel van de Waddenzee. Ieder zal vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid en, in nauwe samenwerking met anderen, actief een bijdrage leveren aan de verdere invulling van dit programma.

3. Herijking naar PRW3.0

5.1 De start in 2010

Eind 2008 gaf de toenmalig Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit opdracht tot het opstellen van een meesing programma voor natuurherstel in de Waddenzee. Een opdracht die voortvloeide uit het convenant 'Transitie mossesector en natuurherstel Waddenzee' en die naadloos aansloot op de afspraak in het Beheer- en Ontwikkelingsplan voor het Waddengebied van het RCW om een integraal natuurherstelprogramma voor het natte wad op te stellen.

In 2009 is gewerkt aan het opstellen van het eerste Programmavision en het opbouwen van een programma-organisatie. Het programma werd daarbij voorzien van een stevige inhoudelijke basis door het (laten) opstellen van zogenaamde 'Bouwstenen', door verschillende groepen van experts deskundigen met een onafhankelijke review. In april 2010 ging het Programma naar een Rijkse Waddenzee van start.

Het programma kreeg een tweedelige doelstelling: het stroomlijnen en bundelen van bestaande initiatieven in de Waddenzee om te werken aan natuurherstel en verduurzaming van het gebruik van de Waddenzee en (waar nodig) het geven van een extra impuls aan het realiseren van nieuwe initiatieven richting een rijke Waddenzee voor natuur en mens. Deze doelstelling geldt nog steeds.

De externe evaluatie, die in 2014 is uitgevoerd, laat zien dat het programma brede steun heeft en concrete resultaten boekt op weg naar natuurherstel in het Waddengebied. De Staatssecretaris van Economische Zaken ziet het programma daarmee als een belangrijk instrument om de doelen vanuit de Natuurambitie grote wateren te realiseren. Daarom zij in oktober 2014 besloten de financiering van het programma te continueren tot en met 2018.

5.2 Transitieproces

Er gebeurt op dit moment veel in de Waddenzee; van kleine initiatieven, tot transitieprocessen die van wezenlijk belang zijn voor het grootschalig natuurherstel. Dat is een prestatie van alle betrokken overheden, gebruikers (vissers, recreanten, bewoners, havenbedrijven, etc.), wetenschappers, bedrijfsleven en natuurorganisaties.

Het Programma naar een Rijke Waddenzee heeft hieraan een bijdrage kunnen leveren vanuit haar kerntaken:

kerntaken PRW:

- ondersteunen van partijen om projecten te realiseren voor uitvoering
- overzichts overzichten, samenhang aanbrengen en kennis delen brengen
- traject verduurzaming gebied, duurzame initiatieven kunnen aanbrengen door te doen
- bijdragen aan programmering natuurherstel, projecten, natuurambitie schied, identiteitsprojecten van kernpunten
- het beschermen van natuurwaarden, kennismaken en faciliteren van de natuur

Hieronder volgt een opsomming van enkele tot de verbeelding sprekende resultaten die de afgelopen vijf jaar zijn bereikt. Een uitgebreider overzicht van de behaalde resultaten is gepubliceerd in de Jaarverslagen 2010 t/m 2014.

Begeleiding uitvoering mosseltransitie

In 2013 is de tweede transitiestap naar een duurzame mosselvisserij in de Waddenzee gerealiseerd; 40% van de in het voorjaar aanwezige zaadbanken blijft gewijwaard van bodembegroeiende visserij. In 2014 hebben de convenantpartijen een akkoord bereikt over het plan van uitvoering voor de periode tot en met 2018. Hierbij zijn afspraken gemaakt over de volgende transitiestap in 2018, is de systematiek voor het sluiten van gebieden geoptimaliseerd en wordt gewerkt aan het verbeteren de kwaliteit van het areaal kweekpercelen.

Ontwikkelen en begeleiding uitvoering meenijrenakkoord handkokelvisserij

Drie jaar geleden zijn er afspraken gemaakt met natuur- en visserijorganisaties en nu is handkokelken een economische en ecologisch gezonde sector.

Begeleiden afspraken verduurzaming garnalenvisserij

Mede op basis van het in beeld brengen van landselijke gebieden voor herstel hebben natuur- en visserijorganisaties en betrokken overheden de ambities voor natuurherstel en transitie van de garnalenvisserij vastgelegd in een convenant met bijbehorend uitvoeringsprogramma.

Begeleiden opstellen en uitvoeren Samenwerkingsovereenkomst Economie en Ecologie in balans/Rems-Dollard

De door alle betrokken partijen ondertekende overeenkomst is omgezet in een uitvoeringsprogramma. De eerste maatregelen van het Marconi-project komen in uitvoering, het 'dubbele dijken'-concept wordt onderdeel van een ontwerp voor de dijkersterking Delfzijl-Ferrieshaven en inmiddels wordt geëxperimenteerd met het benutten van slib. De kernvisie hiervoor is door PRW ontstonden.

Ondersteuning en begeleiding voorbereidings- traject pilot zandige Prins Hendrikdijk, Texel

In 2013 is een realisatieovereenkomst getekend voor de zandige dijkersterking bij de Prins Hendrikpolder. Versterking met zand in plaats van de traditionele aardafwijk bleek veilig, financieel haalbaar en ecologische meevarende op te leveren. Naar

verwachting voldoet in 2019 deze Waddenzeezijl weer aan de veiligheidsnormen.

Planontwikkeling vismigrietrietriet Afsluitdijk

Na overhandiging van de haalbaarheidsstudie in 2013 is snel doorgevoerd aan de verdere planuitwerking, zodat realisatie van de Vamigratierietrietriet kon meelitten met de contracten voor de versterking van de Afsluitdijk. Eind 2014 is hierover een positief besluit gevallen en is de projectuitvoering overgedragen aan De Nieuwe Afsluitdijk.

Begleiden Wadden Sea Flyway Vision en monitoringstrategie

Als uitwerking van één van de opdrachten van UNESCO voor het Werelderfgoed Waddenzee heeft PRW samen met de Duitse overheid en twintig andere partners langs de vogelroute een flyway visie en monitoringstrategie opgesteld. Inmiddels is de eerste telling langs de hele flyway uitgevoerd. De flyway monitoring in zo'n twintig landen is belangrijke informatie voor het beheer.

5.3 Evaluatie

Bij de start van het programma is afgesproken om, naast de jaarlijkse rapportages over de voortgang, in 2014 een evaluatie uit te voeren. Deze is voorjaar 2014 uitgevoerd door Andersson Effers Felix (AEF) in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.

AEF beschrijft in hun evaluatie rapport drie keuzes van interventie: interventiestrategie (rol en positie), interventiebewijzen (toegevoegde waarde in proces) en interventiebij (competenties). AEF concludeert: "De interventiestrategie leidt tot veel toegevoegde waarde zonder 'gedoe' over machtsverhoudingen of verantwoordelijkheden. En door de gekozen interventiebij draagt ze bij aan 'andere denken', samenwerken in netwerken en het voor elkaar krijgen van initiatieven en projecten." Voor een overzicht van de drie keuzes van interventie en bijbehorende voorbeelden van projecten, verwijzen we naar het evaluatie rapport (Andersson Effers Felix, Evaluatie Programma naar een Rijke Waddenzee, Utrecht, 25 april 2014).

4. Het streefbeeld voor 2030

Het Programma 'Naar een rijke Waddenzee' is opgehangen aan een streefbeeld. Niet een streefbeeld als vaststaand einddoel, wel als richting waarlangs we de ontwikkeltrajecten voor natuurherstel en verduurzaming van het gebruik willen vormgeven. Als een gezamenlijk perspectief voor de dialoog en het zoeken naar oplossingen, maatregelen en innovaties.

Een streefbeeld ook dat afhankelijk van de leseringen van maatregelen waar nodig aangepast kan worden. Onderstaand streefbeeld is een geactualiseerde versie van het streefbeeld dat bij de start van het programma (in 2009) is opgesteld. Na enkele jaren ervaring zijn sommige doelen dichterbij gekomen of zijn inzichten aangescherpt.

Uitgangspunt voor dit streefbeeld is een Rijke Zee in 2030; niet alleen voor de natuur, maar ook voor de mensen die in het gebied wonen, werken en recreëren.

4.1. Naar de rijke Waddenzee

Met de ogen dicht zien we in 2030 een zee vol rijkdommen voor ons: een voor natuur en mens aantrekkelijke Rijke Zee, veel rijker dan nu! Een ecologisch gezonde zee met schoon water, uitgestrekte schelpdierbanken en, wellicht, zeegravenvelden. Vissen, vogels en zoogdieren in overvloed vinden er rust en voedsel. Ook de mens vindt er zijn plek, woont, werkt en recreëert er. Eilandbewoners, bewoners langs de vaste wal, toeristische ondernemers, vissers, wachvaarders, natuurbeheerders, industrieën, overheden en vele anderen werken samen om het gebied te beschermen en de natuurwaarden te versterken. Niet alleen voor de natuur, maar ook voor een gezonde toeristische sector, een gezonde visserijsector, de middenstand en andere economische sectoren. Sectoren die de natuur ook benutten om maarwaarde te genereren voor hun product. Een Rijke zee voor de natuur, maar ook voor een sterke Waddeneconomie. Bewoners zijn weer betrokken bij hun gebied, trots en ondernemend. Dat vraagt om creativiteit en innovatie.

Innovatiekracht is dankzij de typische combinatie van nuchterheid en creativiteit de motor gebieden voor een inmiddels internationaal gerespecteerd model: de Waddeneconomie in een Unesco Werelderfgoed. Just door natuur centraal te stellen zijn economische partners samen met overheden en belangorganisaties op zoek gegaan naar creatieve oplossingen om de economie te versterken. Duurzame vangsttechnieken, innovatieve manieren van werken in de havens zijn daarvan voorbeelden. De producten uit

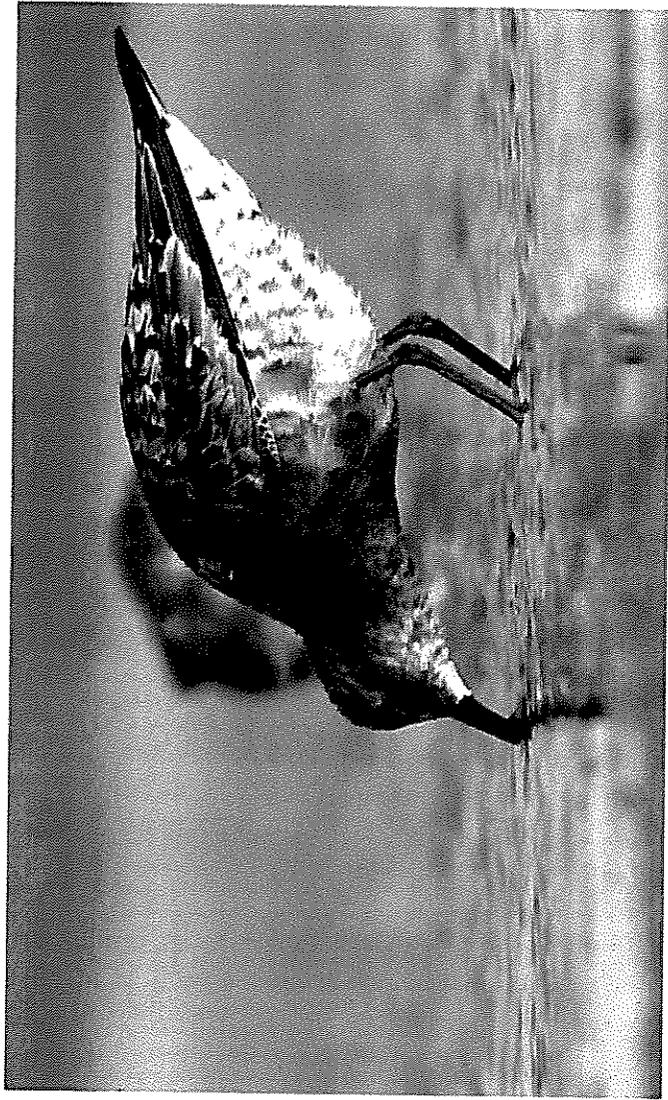
het Werelderfgoedgebied staan voor kwaliteit in plaats van kwantiteit. Hoogwaardige producten rechtvaardigen een hogere prijs en vreden danzij de exclusiviteit goede afzet bij een steeds bewustere samenleving. Daarnaast biedt de kwaliteit van het Waddengebied het hoogwaardige exclusieve product waar ook nu al veel vraag naar is: intensieve beleving van natuur, recreatie en rust. In 2030 biedt het Waddengebied aan natuur én mens die allebei hun onmisbare rol vervullen in de rijke Waddenzee.

De Waddenzee is in 2030 een internationaal erkend en gewaardeerd Werelderfgoed. Dit landschap, dat sedert op het ritme van eb en vloed is uniek in de wereld. Mensen bezoeken het gebied en genieten van het samenspel van wind, water en golven. Laten zich verrassen door het afwisselende open en welds landschap bestaande uit geulen, zandplaten, mosselbanken, slikkig wad, kwelders, witte stranden en duinen. Just door de dynamiek van wind, zand en geulieden is een wonderlijk gewarande natuur ontstaan. Zeldzame plant- en diersoorten weten zich te handhaven op de grens van land en water, in een gebied waar zoet en zout water elkaar ontmoeten. Het belang van de Waddennatuur is daarmee nauwelijks te overschatten. Voor miljoenen vogels op hun trektocht langs de West Atlantische flyway, voor vissen als plek om op te groeien of als tussenstop op weg naar hun paaiplaatsen of voor grote zeezoogdieren.

Deze vogels vinden voldoende voedsel, rust en broedgelegenheid op een brede, natuurlijke kwelderzone langs de Fries/Groningsse kust. Een deel is nieuw ontstaan, een ander deel lag aanvankelijk te hoog maar overstroemt weer door een combinatie van zandplegging en, deels, nieuwe bruchtingsmaatregelen zoals het weghalen van lades. De kwelderzone biedt extra bescherming van de dijk tegen golfloop. Wandel- en fietsroutes vergroten de beleefbaarheid van het gebied. De dijk is breder en de kwelden zijn aan de waddzijde aangegroeid. Veel dijken zijn op een moderne manier aan de waddzijde met zand aangepast: groen, minder hard uitgevoerd, meegroeien met de natuur, soms dubbel met een natuurgebied erussen. Overal bij, uit het Eems-estuarium heeft zijn weg gevonden naar een nuttiger toepassing, bijvoorbeeld bij dijkwaterteking of wellicht in de landbouw en de verontreiniging in het Eems-estuarium heeft

weer een meer natuurlijk niveau bereikt. Een meer natuurlijke kustlijn waar het kan, daar waar het systeem al sterk beïnvloed was zijn technische maatregelen getroffen om de gevolgen te verzachten. Nieuwe binnendijkse natuurgebieden vormen een goede hoogwaterbescherming voor vogels bij hoogwater. Daartoe is rekening gehouden met eventuele effecten van verzanding. De infrastructuur van fietspaden en vogelkijkhutten is aantrekkelijk voor recreanten, zonder de rust van vogelconcentraties aan te tasten. Dit binnen de kaders van de Structuurvisie Waddenzee en met behoud van het huidige veiligheidsniveau.

Het Waddengebied is ondanks de vervoerlijke zeeplegging en klimaatverandering een veelkrachtige klimaatbuffer gebleven: veilig voor mensen om te wonen en met behoud van de rijke natuur. In de zeeoep en de duinen is waar mogelijk meer dynamiek ontstaan. Via de punten van aluiden wordt een deel van het zand naar de Waddenzee gevoerd. Een ander deel komt via dinopenningen op achterliggende natuurgebieden waar dynamiek vrij spel heeft, zodat pioniersituaties blijven bestaan en het gebied natuurlijk opgehoogd wordt, zoals dat aan de waddzijde gebeurt door de natuurlijke opslibbing via geulen in de kwelder. De buitendelta's, eilanden en Waddenzee worden als één geheel gezien en begrepen. Zo nodig wordt de zandbehoefte kunstmatig aangevuld: onder water voor de Noordzeekust, met respect voor de dynamische natuur in de Waddenzee en Noordzeekustzone, de bereikbaarheid van de havens en de Visserij.

De Vismigratievrij door de Afsluitdijk heeft in Nederland én in het buitenland enkele navolgers gekregen. De aandacht voor deze overgang heeft geleid tot aangepaste spurengedragingen bij de Afsluitdijk, het Lauwersmeer en elders langs de kust. Het Lauwersmeer en het Amstelmeer staan meer in verbinding met de zee, de Eems fungeert weer als paaiplaats en trekroute voor vis. Op veel plekken is sprake van geleidelijke overgangen van zoet naar zout water, worden zoetwater 'schokken' zo veel mogelijk vermeden en is er juist een continue "tekstroom" van zoetwater ontstaan, die vissen aantrekt en het voor soorten als de paling mogelijk maakt om vanuit de Waddenzee via visspassages landinwaarts te zwemmen. De Waddenzee is ecologisch en recreatief weer verbonden met de Waddeneilanden en het vaste land achter de dijken. Het IJsselmeer en het Lauwersmeer vervullen weer een functie voor de Waddennatuur. Ook kleinere zoet-zout overgangen leveren hun bijdrage aan het herstel van migrerende vissoorten.

Het areaal aan natuurlijke mosselbanken is sterk toegenomen, eerst in kleine stappen later meer grootschalig. De bodem-bemerdende mosselzandvisserij is verboden, waar natuurlijke ontwikkeling dat vraagt. De innovatie via mosselzand-invanginstallaties is succesvol en levert uitstekende mosselen. Andere innovaties - kweek van mosselen buiten de Waddenzee - is op gang gekomen.

De druk van de gamalevisserij op de natuur in de Waddenzee is gebalveerd; de gamalevisserijsector is in staat gebieden te verduurzamen door innovaties en krijgt een hogere prijs voor een kwalitatief hoogwaardig Waddense product. In de rijke Waddenzee is ruimte voor visserij, soms kleinschalig, soms grootschalig, maar altijd duurzaam. Een moderne visserij die bijdraagt aan een rijke en gewaardeerde vissand, die de flora en fauna van de bodem niet aantast, die de recreatie in de havens versterkt, en juist profiteert van die rijkere vissand door gewilde en exclusieve producten tegen hoge prijzen af te zetten.

Nadat proeven met het zaaien van zeegras uiteindelijk succesvol bleken, zijn deze verder uitgebreid en later, toen het water daarvoor weer geschikt was ook spontaan weer ontstaan. De mosselbanken en zeegrasvelden leveren op hun beurt weer een bijdrage aan het vastleggen van sediment en bieden beschutting aan een groot aantal andere organismen.

De bereikbaarheid van de eilanden is gewaarborgd, terwijl de bodembemoeiing door de baggerwerkzaamheden is verminderd door andere technieken en innovaties in de scheepvaart en de baggersector. In het estuarium van Eems en Dollard is grootschalig natuurherstel op gang gekomen, is er veel minder overtuiling silb en is de aantrekkelijkheid van de regio gegroeid, ook door de economische ontwikkelingen van de Eems-Dollard-regio.

Toerisme dat rekening houdt met de kwetsbaarheid van het Werelderfgoed en bijdraagt aan de bescherming en bevordering van de waddennatuur, biedt een exclusief en internationaal concurrerend product. Het gebied is beter bereikbaar, beter vindbaar en toegankelijk, ook voor buitenlandse toeristen. Op grote schaal is er een goed afgestemd aanbod van natuurgerichte excursies en belevenissen waar de bezoeker intensief kan genieten van het wad. Door goede begeleiding van de bezoekers is van verstoring geen sprake. Zeer gevoelige plaatsen, zoals rond vogelbroedkolonies, hoogwatervluchtplaatsen en zogende zeehonden kunnen, al dan niet tijdelijk, verboden terrein zijn.

Toerisme en recreatie vormen één van de pijlers van de regionale economie. Deze sectoren zijn gebaseerd op de trots van bewoners en ondernemers. Ondernemers, marketingorganisaties, overheden, UNESCO en de natuurorganisaties werken samen aan de kwaliteit en herikbaarheid van het hele Waddengebied. Zo wordt het potentieel van dit UNESCO Werelderfgoed gebied voor duurzame toerisme ontstoken, waarbij tegelijkertijd de acceptatie en de ondersteuning voor natuurbescherming toeneemt. Daarnaast goede samenwerking tussen wetenschap en praktijk zijn hante in de wetenschappelijke kennis voor de bijsturing van beleid en beheer opgevald en is het Waddengebied één van de beste begrepen mariene systemen in de wereld.

6.2 De vijf pijlers:

Voor de rijke Waddenzee in 2030 zetten we de volgende vijf pijlers op. Ook voor deze pijlers geldt dat deze geen verstaand middel zijn, maar wel een 'bak' voor de gezamenlijke aanpak en daabo voor het werken aan een Rijke Waddenzee.

a. Voedselweb in evenwicht

Het voedselweb is evenwichtig van opbouw, zowel wat betreft de primaire producenten (zoals algen en zeegrassen), primaire consumenten (zoals schelpdieren, harders, en ganzen), secundaire consumenten (zoals gamalen, krabben, vissen en kanoeten) en topredatoren (zoals grote vissen, zeearenden en zeehonden). Ook de populatiedynamiek (bijvoorbeeld geboorte, sterfte, migratie) van en de interacties tussen de soorten (bijvoorbeeld prooi-predator, interferentie) in het voedselweb worden niet of nauwelijks beïnvloed door menselijk handelen. In 2030 is sprake van een groot aanbod aan sediment stabiliserende biobourwers, zeegrasvelden, stabiele epibenthische schelpdierbanken, Sabellariariffen en kolonies Sertularia.

Herstel van uitgestrekte schelpdierbanken en mogelijk zeegrasvelden, herstel van vispasseerbare verbindingen tussen zoet en zout water, betere visserijtechnieken, voldoende rustgebieden en schoon (spu)water hebben bijgedragen aan het verbeteren van het voedselweb.

b. Een gezond watersysteem
Het water van de Waddenzee is plaatselijk (zoals in de Eems-Dollard) veel helderder. Door de hele Waddenzee is tot op de waddoboden het lichtklimaat optimaal. Zuurstoftekorten treden niet meer op. Door innovaties in de scheepvaart zijn diepe vaarwegen minder nodig. De bodembemoeiing, bijvoorbeeld door de visserij en baggeren, is verder beperkt. De nieuwe inzichten in de belasting met chemische stoffen en nutriënten hebben geleid tot maatregelen aan de bron. Schoon en helder (genoeg) water is de basis voor een rijke Waddenzee. Veel baggering krijgt een zorgvuldig uitgekoken bestemming. De bodem wordt met rust gelaten. In het algemeen is de aanpak: niets doen waar het kan, herstellen waar het moet.

c. De Waddenzee als veilige plek

De veiligheid voor de bewoners en gebruikers in het gebied is optimaal gewaarborgd. De Waddenzee groeit op een natuurlijke wijze mee met de zeespiegelstijging. Het nemen van veiligheidsmaatregelen houdt gelijke tred met de natuurlijke ontwikkeling van het gebied. Onder het motto 'het één doen, maar het andere niet laten' gaan het behoud van de veiligheid en het vergroten van natuurwaarden hand in hand. Bijvoorbeeld door brede stranden, natuurlijk en veilig kustbeheer in de duingebieden, brede en natuurvriendelijke waterontledingszones rond de zeedijken en herstel van natuurlijke zoet-zout overgangen. De randen van de Waddenzee worden gekenmerkt door geleidelijke overgangen en het huidige areaal kweldergebied is behouden, maar wel met een regelmatig verrijningscyclus (meer dynamiek). Hierboor krijgen natuurlijke processen meer de ruimte, maar kan ook de Waddenzee meer silb invangen. Gevolg is dat het natte wad geleidelijk ophooft als de zeespiegel stijgt. Zo blijft de Waddenzee een buffer voor het vaste land en de essentiële schakel voor vogels, ook bij klimaatverandering.

d. De Waddenzee als onmisbare schakel voor vogels en vissen

De Waddenzee is onderdeel van een wereldwijd netwerk van wetlands. Het gebied is een noodzakelijke broed-, rust- of overwinteringsplaats voor trekvogels en een kraamkamer en foerageergebied voor bijvoorbeeld vissen.

Voor vogels is de Waddenzee een heel belangrijke schakel in een leeggebied dat zich uitstrekt van de overwintergebieden langs de kust van West-Afrika tot de broedgebieden in Siberië. De sterk verbeterde internationale kennis over de ontwikkeling van trekvogels langs de hele flyway, heeft er toe geleid dat met beheer beter kan worden ingespeeld op de ontwikkeling ter plaats.

Voor vissen vormt de Waddenzee een onmisbare schakel in de 'swimway'. Voor sommige vissen is het de kraamkamer, andere soorten zijn alleen tijdelijk in het jaar in de Waddenzee en voor trekvissen is de Waddenzee een tussenstop op weg van zoet naar zout en omgekeerd.

e. Ondernemen met Werelderfgoedklasse

Naast de visserij en de twee belangrijke economische sectoren in het Waddengebied de haringgebonden bedrijven en de recreatie- en toerismesector. In 2030 gebruiken beiden het Unesco werelderfgoed optimaal. De bedrijven in de haven behoren tot de schoonste in hun soort en investeren ook in de natuur van de regio. Omdat deze bedrijven ook willen weten wat er in hun omgeving gebeurt, investeren ze gezamenlijk in de kennis over het gebied. Hun werkomens waarderen de gezonde omgeving. Havenbedrijven, natuurorganisaties en overheden werken samen aan oplossingen voor de bereikbaarheid en nuttige toepassingen van silb.

Voor recreanten en toeristen is het Waddengebied eenvoudig bereikbaar en beleefbaar. Het aanbod van excursies en overnachtingen sluit goed aan op het rustige en ruimtelijke karakter van dit unieke Werelderfgoed gebied en is makkelijk te vinden. Bewoners zijn trots om het verhaal van hun gebied te vertellen. Vissers hebben hier een nieuwe broodwinning. Ieder schoolkind heeft het wad minstens zelf een keer beleefd. Het kleinschalige festivals en kunst.

De verdere groei van de economie past bij de lokale identiteit en wordt vooral gevonden in kleinschalige moderne bedrijven, ook dicht bij de dijk in het noorden van Fryslân, Groningen en Noord-Holland.

5. Herijking naar PRW2.0

5.1 Filosofie van het programma

Er gebeurt op dit moment veel in de Waddenzee; van kleine initiatieven voor natuurherstel, tot transitieprocessen die van aanzienlijk belang zijn voor het grootschalig natuurherstel in de Waddenzee. Met de inzet van het Waddenfonds, de Kaderrichtlijn Water, Natura 2000 en de inzet vanuit PRW is in de afgelopen jaren veel beweging ontstaan. Tegelijk staat het gebied ook onder druk van (nieuwe) ontwikkelingen in de mijnbouw, energievoorziening, toenemende inspanningen om vaargeulen bevaarbaar te houden, ingrepen gericht op waterveiligheid en recreatieve druk, bijvoorbeeld vanuit het snelverval. Niet alles heeft een direct significant effect op de natuurwaarden, maar gezamenlijk met externe invloeden vanuit klimaatverandering, morfologische veranderingen, de invloed van exoten en ontwikkelingen in de Noordzee, blijft aandacht voor de kwaliteit van de Waddenzee op zijn plaats.

In zo'n dynamisch en aan externe factoren gekoppeld systeem is niet eenduidig vast te stellen welke maatregelen wanneer en hoe ingezet moeten worden om te komen tot een rijke Waddenzee. Ook zijn de effecten van product- of procesinnovaties niet van te voren precies te voorspellen.

Bovendien werkt het Programma naar een Rijke Waddenzee in een complexe bestuurlijke werkelijkheid, met veel verschillende belangen en (economisch en recreatief) gebruik van de Waddenzee, met veel verschillende beheerders en bestuurlijk verantwoordelijke partijen. Het bestuurlijk en maatschappelijke netwerk rond de Waddenzee is altijd in beweging. Deze complexiteit en beweging nemen we als gegeven.

Effectief opereren in een bewegend morfologisch, ecologisch, maatschappelijk en bestuurlijk veld vraagt om een flexibele werkwijze, voldoende lerend vermogen op de inhoud en werkwijze, maar met een heldere koers.

- Die 'koers' die vervat is in het streefbeeld voor een Rijke Waddenzee als baken voor de dialoog tussen partijen bij het uitwerken van oplossingsrichtingen. Een streefbeeld dat voldoende stevig is, maar dat afhankelijk van de ontwikkeling van de Waddenzee en de resultaten van maatregelen ook bijgesteld kan worden;
- Een flexibele en pragmatische werkwijze die het verbinden van initiatieven, mensen, opgeven, kennis en belangen centraal stelt. Niet alleen van overheiden, belangengroeperingen,

bedrijfsleven, maar vooral ook tussen mensen die het verschil willen maken voor het hele gebied. Kortom, om ook te durven denken in wat er tussen mensen en organisaties gebeurt in plaats van alleen wat er binnen organisaties en formale structuren gebeurt.

- Een netwerkorganisatie kan alleen maar succesvol zijn als het, met een eigen koers, meebeweegt in het veld. De netwerkorganisatie leert inhoudelijk van de ervaringen en kennis die zijn opgedaan, zelf of elders. De organisatie leert van effectiviteit van zijn interventiewijzen. Zij zal meer expliciet dan tot nu toe die inhoudelijke en procesmatige leerervaringen laten zien. Hierdoor kunnen onder het motto 'leren door doen' samen met de netwerkpartners nieuwe stappen gezet worden.

5.2 Werkwijze voor de periode 2015 tot en met 2018

Interventiestrategie (positie)

De primaire taak van het programma is en blijft het initiëren, verbinden en uitvoeringsrijp maken natuurherstelprojecten en het bieden van procesbegeleiding in transitie- en verduurzamingstrajecten. PRW is geen uitvoerder van projecten, noch beleidsmaker of lobbyclub. Dat ligt bij de bestaande overheiden, belangengroeperingen, beheerders, of brancheverenigingen zelf. PRW stelt wel steeds het streefbeeld centraal en verwacht dit ook van haar samenwerkingspartners.

De interventiestrategie zelf, de programma-organisatie, gaat een tweede periode in van 2015 tot en met 2018 en wordt daarna (gegeven de huidige kaders en in haar huidige vorm) afgerond. De typische kenmerken van het programma blijven ook in de volgende periode overeind: netwerkorganisatie, intermediair tussen beleidsvoorbereiding en uitvoering, en als 'tussenfiguur' tussen privaat en publiek, leren door doen, andere vormen van samenwerken en wegblijven van politiek en discussies over organisatie (structuren).

Een geheel nieuwe dimensie wordt toegevoegd. De doelen van het programma zijn gesteld op 2030. Die zijn niet in 2018 al bereikt. Bestuurlijk is afgesproken de programma-financiering nu t/m 2018 te continueren. Het programma zal in de komende periode ook moeten nadenken over én werken aan een goede overdracht ('stokje over') van de resultaten van het programma én het elders beleggen van de rol en kracht van het programma.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk baarmenteerde, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

GARANTIEVERANTWOORDELIJKHEID
 Provincies
 Waddenzee
 CWN
 EZ

FLYWAYINITIATIEF

CWES
 Breda
 BMU
 EZ

GOEDEREN

Eems-Dollard
 Groningen
 GSP
 SHE
 RWS
 CWN
 EZ

GOEDEREN HAVENONTWIKKELING

Progr. Samenw. havens
 Ecoohaps

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventielijnen (rollen)

In de interventielijnen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het

3.1 Leerstrategie

Het programma kent als centrale strategie voor natuurherstel 'leren door doen'. De volgende leerstrategieën worden benut:

- Verbinden van kennis met de behoeften in het veld.
- Bijeen brengen van experts rond thema's: kennismontage als agenderend Instrument (bijvoorbeeld het Kennisdocument Eems-Dollard), in beeld brengen van de opgave en handelingsperspectieven (bijvoorbeeld Visstrategie); kennisvragen koppelen aan de planuitwerking (bijvoorbeeld de vismigralierkier);
- Leren door doen. Bijeen brengen van kennisambod en experts rond ervaringen met herstelprojecten. Bv. in het kader van de opschaling van de mosseltransitie of de opschaling van de projecten herintroductie zeegras;
- Aanpakken van monitoring en onderzoek in de uitvoering. Borgen van monitoring gedloten gebieden in het kader van het mosselconvenant, of ondersteunen in het opzetten van een goede monitoring en evaluatie voor vispassages en andere herstelprojecten. PRW voert zelf geen monitoring uit;
- Organiseren van feedback en uitdragen van 'leren door doen' (ervaringen) informatie en communicatie over onderzoeksresultaten en ervaringen, zodat nieuwe inzichten worden benut en bevestigd. Bijvoorbeeld workshop Japanse oesters, donkanks randen van het Wad;
- Leren van interventie strategieën (werkwijze). Tijdens de 'kennis-tafel' Werkwijze kwam ook het veel explicieter en systematischer leren van ervaringen van interventies (leren van je werkwijze) naar voren en de noodzaak deze ook zichtbaar te maken.

Bovenaande leerstrategieën krijgen optimaal vorm door een de samenwerking tussen PRW en de Waddenacademie. In hoofdstuk 8.4 is de relatie met de Waddenacademie beschreven.

3.4 Inhoudelijke afbakening

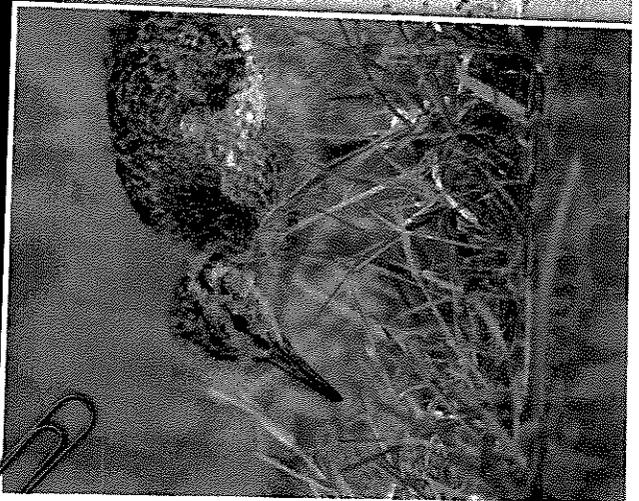
In de periode 2015-2018 zal PRW zich blijven richten op het aanpakken, uitwerken en faciliteren van projecten gericht op natuurherstel en verduurzaming van het gebied van de Waddenzee die bijdragen aan het gezamenlijke strafbeeld. Daarbij richt PRW zich niet alleen op 'puur' natuurherstel. Ook richt zij zich op de verduurzaming van de visserij, het ondersteunen van integrale projecten gericht op de combinatie van waterveiligheid, natuur, beleving en eventueel nieuwe (teelten) passend bij de Waddenzee, integrale projecten waar het gaat om een combinatie van bereikbaarheid, sediment, veiligheid, ziltproblemen en natuurherstel en meer en meer op het versterken van de gezamenlijke programmatische aanpak van de beleving van het Werelderfgoed Waddenzee.

Elvd 2014 en begin 2015 is veelvuldig de vraag aan de orde geweest of er ook niet "zoiets als een Programma naar een Rijkje Waddeneconomie zou moeten worden ontwikkeld."

PRW zou een stevige programmatische aanpak van de Waddeneconomie toelichten. Echter, afgezien van de vraag of de gekozen filosofie en werkwijze van PRW ook passend zou zijn voor het stimuleren van een duurzame Waddeneconomie, is het aan het RCW om te beoordelen of een vergelijkbaar programma zinvol en/of mogelijk is. In het verleden van de expertise en de bij PRW betrokken partijen kan en wil PRW een rol vervullen in het verder ondersteunen van een programma Duurzame Waddentoeerisme Werelderfgoed, alsmede in het ondersteunen van partners bij de ontwikkeling van een duurzame en regionaal gebonden Waddentoeerij. Daarnaast zal PRW het programma van de Samenwerkende havens blijven ondersteunen waar het gaat om 'Building with Nature Waddentoeerhavens' (voor zover passend in het strafbeeld) en bieden we ondersteuning van 'Economie en Ecologie in balans' in het Eems-Dollard gebied. De huidige programma-organisatie van PRW heeft niet de competenties en het mandaat om veel breder te acteren.

Photo: Rijkje Waddentoeerisme

6. Strategieën richting het Streefbeeld

Voor de periode 2015-2018 definieert het programma negen strategieën waarlangs de activiteiten worden georganiseerd, die leiden in de richting van het streefbeeld. Bij het vaststellen van deze strategieën is uiteraard gekoken naar de inhoudelijk bijdrage aan het streefbeeld, als ook naar huidige dynamiek in het veld (waar zit energie op), de urgentie en de haalbaarheid in de komende vierjaar. Dit heeft voor de periode 2016 geleid tot negen strategieën, die uiteraard nauw op elkaar ingrijpen:

-
- Strategie 1
Verduurzaming visserij en natuurherstel
 - Strategie 2
Completeren voedselweb: biobouwers en vissen
 - Strategie 3
Vogels en verbeteren broedsucces
 - Strategie 4
Verzachten randen vaste wal en natte wad
 - Strategie 5
Sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit
 - Strategie 6
Verduurzaming havens en scheepvaart en vaargeulmanagement
 - Strategie 7
Eems-Dollard Estuarium
 - Strategie 8
Duurzaam Waddentoerisme Werelderfgoed
 - Strategie 9
Effecten van externe invloeden

Elke strategie kent zijn eigen 'iconen', wijze van interventie en bijbehorende projecten. Per strategie worden jaarlijks in de uitvoeringagenda de projecten benoemd waaraan PRV werkt. Strategie 9 is van een andere orde. De (Nederlandse) Waddenzee is onderdeel van een groter geheel. Niet alleen van een groter natuurlijk systeem, zoals zeeën en rivieren, maar van het beheer van het gebied die van invloed zijn op het realiseren van het streefbeeld. Ontwikkelingen op de Noordzee, werken we de strategieën uit.

Verduurzaming visserij en natuurherstel

Kansen voor natuurherstel door rust op de bodem
Moderne kleinschalige, regio gebonden duurzame visserij in een vlotte Waddenzee

De transitie in de mosselzachtvisserij ontwikkelt zich in het spoor van het mosselconvenant, waar het Bestuurlijk Overleg mossel transitie de regie voert. De afspraken met de garnalensector worden gemaakt in het kader van Visvrad. In beide trajecten levert PRW de coördinatie. De procesbegeleiding over de uitvoering van de afspraken met de hardtinktsector voert PRW uit in opdracht van provincie Fryslân. In de komende jaren zal de inzet daanvoor beperkt zijn, maar dit zal toenemen bij de evaluatie in 2017.

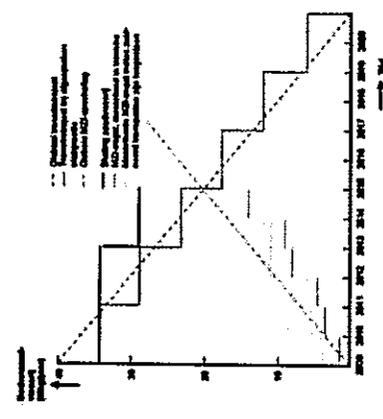
Strategie 1a: uitvoering van de gemaakte afspraken transitie

In deze strategie staat de uitvoering van de gemaakte afspraken centraal, zetten we in op innovaties in de verschillende sectoren en de borging van de monitoring van natuurherstel in de gesloten gebieden.

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld
 In de periode 2010-2014 zijn afspraken gemaakt met de mosselzachtvisserij, de handokkelaars en de garnalenvisserij. Afspraken die tot doel hebben dat flora en fauna op de bodem weer de kans krijgen zich te herstellen, dat op grote schaal biobouwers zoals mosselbanken zich kunnen vestigen, dat er voldoende voedsel voorradig is voor vogels en dat op langere termijn door rijkere vispopulaties een duurzame gebiedseigen waddenvisserij mogelijk blijft. Bij de ontwikkeling van verduurzaming visserij gaat het dus om een transitietraject dat resulteert in een duurzaam economisch gezonde visserijsector én herstel van het voedselweb en biobouwers.

Afbakening en samenhang
 In de strategie verduurzaming visserij treedt PRW vooral op als intermediair tussen partijen. Vanuit deze rol werken we aan (de uitvoering van) afspraken tussen de sector, overheden en belangorganisaties. Afspraken die bijvoorbeeld gaan over het sluiten van gebieden voor bodemberoerende visserij en het aanjagen van innovaties. Daarnaast bieden we coördinatie aan om de uitvoering van de gemaakte afspraken te begeleiden en zoeken we de verbinding met de toepassing water om de innovaties te stimuleren.

Natuurherstel betekent hier vooral het bieden van kansen voor herstel van biobouwers door gebieden met rust te laten en het goed volgen van de ontwikkeling. Het goed monitoren van natuurherstel in de voor de visserij gesloten gebieden is daarbij essentieel. Monitoring is belangrijk om te zien of de gemaakte afspraken inderdaad het beoogde effect hebben, of bijvoorbeeld herstel van biobouwers optreedt. Dat is een kwestie van lange adem en vraagt geduld van alle betrokken partijen.

Figuur 1. Schematische weergave van de mosseltransitie in de Waddenzee.

Transitie mosselzachtvisserij

De transitie in de sector is op basis van de in 2008 gemaakte afspraken in gang gezet. De ongeveer vijftig actieve mosselzachtvisserij in het Waddengebied zijn actief bij dit proces betrokken en hebben aanzienlijke investeringen gedaan. Er zijn mosselzachtvisserijstakkers (MZI's) geplaatst. De transitie is in gang gezet en de MZI's leveren de verwachte mosselzachtproductie. Eind 2014 is ongeveer 28% van de mosselzachtbanken gesloten (9.500 ha met ingang van 2015 niet bevist; = 40% van de in het voorjaar aanwezige mosselzachtbanken). We hebben de ambitie dat eind 2018 een minimaal areaal van 38% gesloten zal zijn. In de gesloten gebieden komt ongeveer 1.000 ha mosselbanken voor. Het is nog te vroeg om te kunnen concluderen of ook het grootschalig herstel van mosselbanken en andere biobouwers nu zal optreden. Dit kan gerust enkele jaren op zich laten wachten. Om dit te kunnen onderzoeken wordt in opdracht van EZ een monitoringsprogramma uitgevoerd.

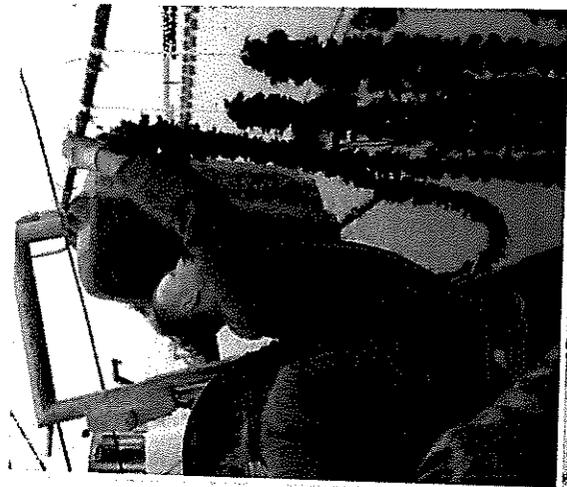
Voor volwaardig herstel van het voedselweb en de biobouwers is in het mosselconvenant afgesproken om stapsgewijs een deel van de mosselzachtbanken te sluiten om in 2020 uiteindelijk 100% van de mosselzachtbanken voor visserij te sluiten. Recent is het jaartal losgelaten (de doelstelling niet). De resultaten van de monitoring op natuurherstel in de gesloten gebieden, alsmede de ontwikkeling van goede kweekpercelen, zullen in 2018 de input zijn voor een nieuwe beslissing over de opschaling van het sluiten van gebieden voor de bodemberoerende zachtvisserij.

Naast de investeringen in MZI's en de inzet op het zoeken naar kwalitatief goede kweekpercelen (veel percelen zijn verzaagd) is er meer nodig om de transitie mogelijk te maken. Het Programma naar een Rijke Waddenzee vindt het belangrijk dat er in de periode 2015-2018 ingezet wordt op nieuwe innovaties in de sector en op de monitoring van het natuurherstel. Innovatie in de sector is nodig om én een gezonde economische sector mogelijk te maken én natuurherstel in de Waddenzee te waarborgen. Daarbij gaat het enerzijds om bijvoorbeeld om het invangen van mosselzand en het kweken van mosselen op volle zee. Anderzijds gaat het om het verbeteren van het kweekrendement.

coördinatie uitvoering gemaakte afspraken en aanpak innovaties

- Lichte inzet op begeleiding uitvoering van de afspraken Mosselconvenant;
- Stevig inzetten op een goede borging van de langjarige monitoring van natuurherstel in de gesloten gebieden, uiteindelijk ook te koppelen aan de basismonitoring;
- Stimuleren van innovaties voor de Mosselzachtvisserij (bijvoorbeeld Noordzee strategie; financieringsmogelijkheden of binnenlandse mosselzachtkweekers).

Transitie Garnalenvisserij

De partners in het convenant Vivad stellen zich ten doel om voor 2026 de bodembereiding te verminderen, de bijvangst te verminderen en een gezonde en toekomstbestendige sector te ontwikkelen. De partners streven naar een halvering van de visserijdruk in 2026. Dit wordt gerealiseerd door een combinatie van gebiedsbescherming, reductie van de vlootcapaciteit en langre spoor van innovatie. Begin 2015 is als eerste stap ongeveer 6,5% van de gebieden gesloten voor de garnalenvisserij. Om tot uitvoering van een groot deel van de afspraken te komen hebben de maatschappelijke partners een Waddentondaanvraag ingediend. Over de toekenning van deze aanvraag is nog geen definitief besluit genomen. In totaal zijn er in het Waddengebied zo'n 90 garnalenvissers actief, van enkele grootschalige vissers tot meerdere kleinschalige vissers.

Het streven is om binnen Vivad voor 2018 tot verdere opschaling van beschermde gebieden te komen binnen de Waddenzee. Daarvoor zijn de Konbergingen Elandersgat en het gebied onder Rottum in beeld. Ook bij de garnalenvisserij geldt dat in de gesloten gebieden het natuurherstel niet direct waarneembaar is, dat heeft tijd nodig. Daarom vindt PRW het van belang dat er voor de periode 2015-2018 goed op de monitoring van het natuurherstel wordt ingezet.

coördinatie uitvoering

- Stevig inzetten op het uitvoeren van de gemaakte afspraken met de garnalensector, inclusief de reductie van het aantal vergunningen en het opschalen van het oppervlak beschermd gebied;
- Mee koppelen met nieuwe ontwikkeling uitvoeringsprogramma garnalenvisserij Noordzee, als uitwerking van de VIBEG onderhandelingen, ook in samenwerking met partners als WNP en Stichting Noortzee;
- Aansluiten bij programma's voor regionale verwerking en afzet, zoals PAP (productie- en afzetprogramma);
- Stevig inzetten op het laten uitvoeren en in de toekomst de borging van de langjarige monitoring van natuurherstel in de gesloten gebieden.

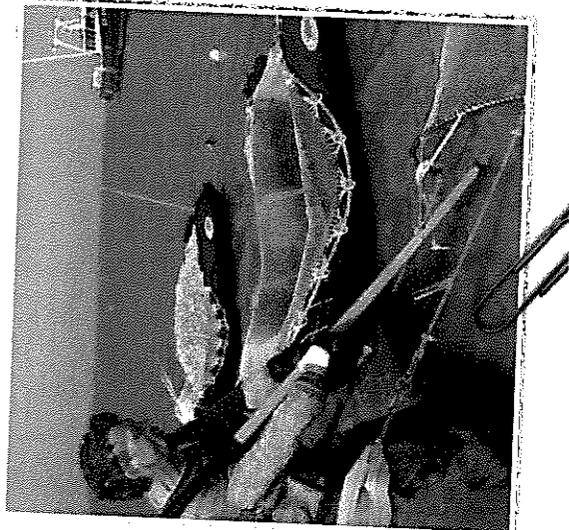
Transitie handkokkelsector

In de Waddenzee zijn zo'n 31 handkokkelars actief. Tegelijkertijd vormen kokkels een belangrijke voedselbron voor scholeksters. Tussen de overheden, kokkelsector en de Coactie Waddien Natuurlijk zijn in 2011 meerjarige afspraken gemaakt. Er wordt meer verspreid over de gebieden gewist, zodat lokale overblijfselen tot het verleden behoort. Handkokkelars mogen nu in de magere jaren ook vissen. De transitie van de handmatig kokkelvisserij kan als voorbeeld dienen voor andere sectoren. PRW heeft hierna de procesbegeleiding verzorgd. Het meerjaraarsakkoord en de vergoedingsverlening lopen vrij soepel. In 2015 wordt een onderzoek met (onder andere) SOVON en VHL uitgevoerd en gecoördineerd om de effecten van de kokkelvisserij op de scholeksters in beeld te brengen.

Rol PRW

procesbegeleiding in opdracht van provincie Friesland

- (laten) uitvoeren van de gemaakte afspraken over de effecten van de kokkelvisserij op de scholeksters;
- Stimuleren lopende innovaties zoals binnenlandse kokkelwekerij of conserveren van zaad;
- Agenderen van het thema verstoring rond handkokkelen (onderzoeksprogramma's);
- (laten) uitvoeren van de evaluatie in 2017.

Japane oesters

De Japane oester is van oorsprong een invasieve soort. Desalniettemin constateren de deskundigen dat deze soort ook een betekenis heeft als biobouwer en daarmee bijdraagt aan de biodiversiteit.

De visserij op Japane oesters gebeurt handmatig en bevindt zich nog in een experimenteel stadium. Er zijn achttien experimentele vergunningen verleend voor de handmatige visserij op Japane oesters voor de periode tot 2015, inclusief een veilinging. In de komende twee jaar moeten de ecologische effecten van handmatig rapen van Japane oesters in beeld worden gebracht, alsmede een inschatting van de bedrijfsmogelijkheden. Het streven is daarbij om komend jaar meerjaraarspraken te maken voor de toekomstige vergoedingsverlening door de provincie Fryslân, inclusief het aantal vergoedingen en de criteria om in aanmerking te komen voor een vergoeding na verloop van de experimentele vergoedingen. De inventarisatie is nog niet afgerond. De meerjaraarspraken worden naar verwachting eind 2015 afgerond.

Naast de 'commerciële' vissers zijn er ook organisaties die recreatieve excursies of wandeloctochten organiseren die zich speciaal richten op het rapen van Japane oesters. De aantallen zijn niet exact bekend, maar we schatten in dat er zo'n twintig aanbieders zijn. Recreanten mogen dagelijks zonder vergoeding 10 kg schelpdieren rapen. Het is omvattend bekend in welke mate deze activiteiten het natuurherstel negatief beïnvloeden (voedsel vogels, verstoring). Wel is er de laatste tijd meer aandacht voor de risico's van schelpdierroters door het eten van verse, maar ongecontroleerde schelpdieren die recreanten zelf rapen.

Rol PRW

procesbegeleiding en verkenning

- Procesbegeleiding uitvoering gemaakte afspraken in opdracht van provincie Fryslân;
- Verkennen effecten verstoring recreatief rapen van schelpdieren.

Strategie 1b:

Inzetten op een regionale Waddenvissersrij van Wereldiergoedklasse

In 2010 verscheen de 'Brede visie op een duurzame visserij in de Waddenzee'. Deze visie schetst een toekomstbeeld van een visserij die is aangepast aan de natuur en de dynamiek van de Waddenzee, een goede inbedding kent in de regio en bij voorkeur ook regionaal geregeld is. In deze visie staat de natuur en de mens (in dit geval de visser) centraal. Het eindbeeld dat de visie schetst is, naast de verdere verduurzaming van de meer grootschalige visserij, een kleinschalige regionale visserij, specifiek aan de Waddenzee gebonden, dat een herkenbaar kwaliteitsproduct in de regionale, kleinere havens afzet. Vers verkrijgbaar, op te halen in de haven, gekoppeld aan het wereldiergoed 'keurnark'.

De afgelopen jaren is de visie concreter en in een uitvoeringsprogramma, met steun van het Europees Fonds voor de Visserij. In het uitvoeringsprogramma staan concrete aanbevelingen om de sector economisch gezonder te maken en zelf een bijdrage te leveren aan de afname van de impact van de vissersrij.

Vanuit het PRV streven we naar een veerkrachtige en georganiseerde groep van wadvissers die een actieve rol in het visserijbeheer (en daarmee in het natuurherstel) kan vervullen en jaar-ronde, afhankelijk van het aanbod van vissen en schepeldieren, een kwalitatief product kan bieden aan de horeca en in de havens. Een 'niche' in de markt, zonder dat sprake is van een toename van de visserijdruk. Dit zal een grote opgave zijn, waarbij we voor een integrale visserij op dit moment nog op de grenzen van wet- en regelgeving stuiten. Visserijvergunningen zijn nu gericht op sectoren (bijvoorbeeld mosselzandvisserij, garnalen, koktels).

Betrokken partijen

Weten en hun vertegenwoordigers, medewerkers van Landelijke Zaken, de Waddenvissersrij, de Waddenvissersrij Samenwerkingsgereguleerder onder andere (aansluitend op) CMA en andere natuur- en milieugegevens, recreatie en andere onderzochte partijen.

Rol PRV

Ondersteuning

- Ondersteunen van initiatieven van de sector en Nyo's gericht op mogelijkheden om daadwerkelijk een integrale visserij (visserij op schelp- en schaaldieren en vissen) mogelijk te maken;
- Ondersteunen van initiatieven waarbij vissers zelf een rol kunnen spelen in het registreren en monitoren van de vissen en het creëren van de randvoorwaarden om de kennis te delen en uit te wisselen met (langjarige) monitoringsprogramma's;
- Ondersteunen van initiatieven gericht op regionale verwerking en afzet van Waddenzeeproducten zoals de Hollandse garnaal en de harder, omdat die ontwikkeling een bijdrage kan leveren aan de balans tussen vissen en kwaliteit van het ecosysteem van het waddengebied.

Resultaten strategie 1 in 2018

- In de Waddenzee zijn nu twee reeds toegankelijke locaties in beeld en beschikbaar als tweede perceel voor het mosselstrand van Kierwispolderdijk. Daarnaast is aan een belangrijke voorwaarde voldaan voor een volgende transitie naar de mosselvisserij.
- De garnaalvissers zijn er in staat om broedtijd afspraken te maken over hun visserij-activiteiten met de beheerder. Controle en monitoring wordt plaats via een blackbox systeem, waarbij de sector zelf verantwoordelijk is voor de naleving van de afspraken.
- Ook in 2018 hielden de visakkoorden stand en wordt de transitie in de kleinschalige Waddenvissersrij doorgezet.
- De visserijsector zelf is de afgelopen jaren achter de transitie naar een duurzame Waddenvissersrij. Daarbij heeft de kleinschalige visserij als motor gewerkt aan de grond gelegd en is er zichtbaar sprake van een afname van de garnaalvisserij.
- Er vindt een betere bescherming van de bodem plaats door het sluiten van gebieden voor de garnaalvisserij. Deze gebieden zijn ruimtelijk goed op elkaar afgestemd.
- De commerciële en recreatieve exploitatie van de Japanse peet is in overleg met de draagkracht van het systeem en heeft geen significante effecten op de natuurwaarden van de Waddenzee.

Completeren voedselweb: biobouwers en vissen

Natuurlijk aan en gegeten worden.
volgende vrede.

Natuurlijke populaties en interacties
tussen soorten

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

ons in op een voedselweb dat evenwichtig van opbouw is, zowel wat betreft de primaire producenten (zoals by algen en zeegras), primaire consumenten (zoals by schelpdieren, harden en garnzen), secundaire consumenten (zoals garnalen, krabben, platvissen en kanoestrandpopen) en topredatoren (zoals grote vissen, zeearend en zeehonden). Ook de populatiedynamiek (bijvoorbeeld geboorte, sterfte, migratie) van en de interactie tussen de soorten (bijvoorbeeld roof-predator, interferentie) in het voedselweb worden niet of nauwelijks beïnvloed door menselijk handelen.

Afbakening en samenhang

De strategie 'completeren van het voedselweb' steekt in op herstel van biobouwers en het opzetten van een visstrategie. Het bereiken van een compleet voedselweb, zoals hierboven beschreven, is niet alleen afhankelijk van de meer gerichte maatregelen zoals we in deze strategie beschrijven, maar in grote mate ook van de maatregelen die in de andere strategieën worden genoemd. Het creëren van (kansen voor) herstel van biobouwers via gebiedsontwikkeling voor bodemberevende vissersrij binnen de afspraken rond de mossel- en garnalentransitie dragen nadrukkelijk bij aan deze strategie.

Bovendien is het goed om ons te blijven realiseren dat de Waddenzee onderdeel is van een veel groter systeem, waarin complexe processen een belangrijke rol spelen en waarbij heldere en eenduidige oorzaak-gevolg relaties niet altijd gemakkelijk zijn aan te wijzen. Om te voorkomen dat dit tot een parastelling leidt, werken we in de strategie 'completeren van het voedselweb' met de resultaten van onafhankelijk onderzoek, leren door doen en consensusvorming als het gaat om het vaststellen van de problemen, de oorzaken daarvan en de mogelijke oplossingen.

Strategie 2a: Voorzetten kennisontwikkeling biobouwers

In de periode 2010-2014 heeft PRW in samenwerking met de visserijsector een belangrijke voorwaarde voor herstel van biobouwers kunnen creëren: de aanwezigheid van ongestoorde gebieden. Daarnaast heeft PRW geïnvesteerd in kennisuitwisseling over biobouwers onder andere door het organiseren van een 'biobouwerdag' in 2011, het ontwikkelen van kansenkaarten vanuit de kombereijingsaanpak en het ontwikkelen van een maatwerk kader voor zeegras.

De uitkomst van het onderzoek naar kombereijingsgebieden wijst uit dat kombereijingsgebieden in veel gevallen een relevante afbakening zijn voor het opzetten en implementeren van beleid en voor het uitvoeren van onderzoek naar de impact van menselijke activiteiten op de veranderingen in de natuurlijke omgeving. Een kombereijingsgebied is het gedeelte van de Waddenzee tussen twee wadrijlen dat door een zeesgat vol- en leegstromt. De strategie 'Leren van kombereijing' in de periode 2010-2014 heeft ook geleefd in een kansenkaart zeegras. In het kader van de Kadernotitie Water (KNW) zijn de eerste experimenten met zeegras uitgevoerd.

Voor de periode 2014-2018 wil PRW doorzetten op de strategie 'kennisontwikkeling biobouwers', om hiermee meer inzicht te verwerven in de omstandigheden die nodig zijn voor grootschalig herstel van biobouwers in de Waddenzee na het sluiten van gebieden voor bodemberevende vissersrij. Hierbij kijken we naar zeegras, mosselen, oesters, Lanice, Ensis en naar hun onderlinge relaties. Kortom, naar alle biobouwers die hun omgeving structureren, door sedimentinvaling een bijdrage leveren aan meer helder water en zelf ook weer een bron van voedsel zijn.

Daarbij is het ook zinvol om te kijken naar de mosselzandvingingspatronen (MZI's) zelf en het mogelijk effect dat de lokale grassdruk op plankton heeft op het hele systeem.

Daadwerkelijk herstel van biobouwers is een proces van jaren en zal niet overal plaatsvinden. Bovendien is het herstel afhankelijk van lokale condities en processen in de Waddenzee. Herstel van biobouwers betekent in de eerste plaats het bieden van kansen voor natuurherstel door gebieden met rust te laten en het goed volgen van de ontwikkeling. In tweede instantie gaat het om lokaal (op de beste plekken) aanpak om te doen met kleinschalig herstel en om het investeren in kennisontwikkeling. Omdat herstel van biobouwers vooral ook gekoppeld is aan de transitie van de visserijsector is het van belang om helder te communiceren met de sector wat er precies wel en niet verwacht mag worden van het herstel. Dit is van belang omdat onder andere een volgand besluit over de skulping van gebieden voor de mosselzandvisserij gekoppeld is aan de resultaten van het natuurherstel.

Rol PRW

- Voorzetten en werken aan betere (wetelijke) onderbouwing van herintroductie van zeegras. Leren van lopende experimenten en werken aan kansenkaart voordat er vervolgstappen worden gezet. Door:
 - Borgen van langjarige monitoring naar de resultaten van de herintroductie van zeegras;
 - Leren van experimenten in andere gebieden, onder andere Westerschelde;
 - Delen van de kennis;
 - Stimuleren van laboratoriumproeven om meer inzicht te verwerven in de geschikte omstandigheden;
 - Op basis van doornutwikkeling kennis al dan niet verder programmeren van (grootschalige) experimenten met sublateraal zeegras.
- Bering van de langjarige monitoring op natuurherstel in de voor de bodemberevende vissersrij gestelde gebieden. Hierin meenemen de mogelijke effecten van MZI's en de onderlinge relaties tussen de biobouwers.
- Kansen voor herintroductie van platte oester verkomen. Er zijn concrete plannen voor grote experimenten voor de herintroductie van deze soort op de Noordzee. Uitgangspunt van de ervaringen daar, kan een stap naar de Waddenzee worden.

Strategie 2b: Visstrategie (kraamkainer' en onderdeel van de swimway)

Uit recent onderzoek door Inmate en NIOZ in opdracht van PRW blijkt dat het slecht gaat met de vispopulaties in de Waddenzee, slechter dan 30 jaar geleden. Voor de vis staat de 'kraamkainer' functie van de Waddenzee onder druk. Voor een aantal soorten wordt die functie overgenomen door andere gebieden, onder andere in de Noordzeekustzone, maar in het algemeen is er aandacht nodig voor het verbeteren van de omstandigheden voor gezonde vispopulaties. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek worden voor zo'n 20-25 soorten fact sheets opgesteld, met daarin de aanbevelingen voor herstel en kennisvragen.

Om te komen tot een goede visstrategie maken we niet alleen gebruik van de resultaten van onderzoek, maar willen we ook nauw met de Waddenvissers samenwerken. We verkennen op dit moment de mogelijkheden hoe we de kennis en expertise van de vissers beter kunnen gebruiken in beheer- en beleidsprocessen. Daarnaast kan PRW een belangrijke intermediaire rol vervullen als procesbegeleider wanneer het gaat om consensusvorming over de oorzaken van de achteruitgang en het beoornemen van de 'drukkende' voor herstel van de vispopulaties.

Het PRW realiseert zich dat een groot deel van de vispopulaties afhankelijk is van omstandigheden buiten de Waddenzee. Het concept 'swimway', analoog aan het concept 'flyway', biedt daarbij goede aanknopingspunten om een agenderende en signalerende rol te vervullen richting partijen als bijvoorbeeld het CWSS, WNF, EZ en visserijorganisaties. Het concept 'swimway' kijkt breder dan alleen trekvisseren en residentie soorten maar naar alle soorten die de Waddenzee gebruiken voor (een deel van) hun levenscyclus. Trilateraal wordt bekeken of en hoe het concept verder wordt uitgewerkt.

Betrokken partijen

EZ, CWSS, Waddenacademie, vissersvereniging Inmate, NIOZ, RWS, World Fish Migration Foundation, onderwijspartners

Rel PRW

- Verkennen kansen voor herstel vispopulaties;
- Opstellen maatregelenpakket (incl. herstel zoektocht, uitbreiden paar- en opgroeiplaatsen (zeegras en kwelders) en brakke zones), met bijzondere aandacht voor de populaties van trekvisseren. Vervolg is het biogen van de uitvoering van projecten en maatregelen die hier uit voortkomen;
- Ondersteunen samenwerking met de vissers in proces van beheer en beleid;
- In samenwerking met de Waddenacademie formuleren van de kennisvragen gericht op herstel vispopulaties;
- Stimuleren vervolgstappen om (trilaterale) doelstellingen te kunnen behalen;
- Ondersteunen trilateraal vinden gewenst uitwerking swimway-concept.

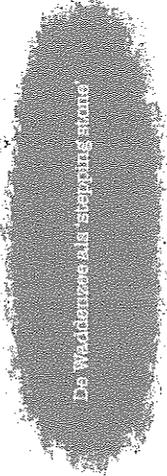

Figuur 2: Het is lastig om voor de gehele Waddenzee conclusies te trekken over visseren, zo blijkt onder meer uit deze grafiek van de schol.

Resultaten strategie 2 in 2018

- Op basis van de monitoring van de nabuurnutontwikkeling in de gebieden wordt nieuwe kennis opgedaan over de herstelcapaciteit van het systeem met bijzondere aandacht voor de biobalans van het substraat;
- PRW beschikt over een geactualiseerd kansplan voor herstel zeegras en biedt meer inzicht op herstel over de herintroductie van andere biobouwers, met bijzondere aandacht voor de platte pester;
- Het is duidelijk voor welke vissoorten en voor welke levensstadia de Waddenzee van maximaal belang is;
- Dit vormt de basis voor een verder ontwerpen van een toelichtingsvisstrategie;
- De Visstrategie biedt handvatten voor handlungsstrategieën binnen deze en andere programma's. De visstrategie is trilateraal afgestemd;
- EZ is meer zicht op de specifieke rol van het waddensysteem voor visseren binnen de hele context van de ontgrendelde toets en zeitsysteem.

Vogels: flyway en verbeteren broedsucces

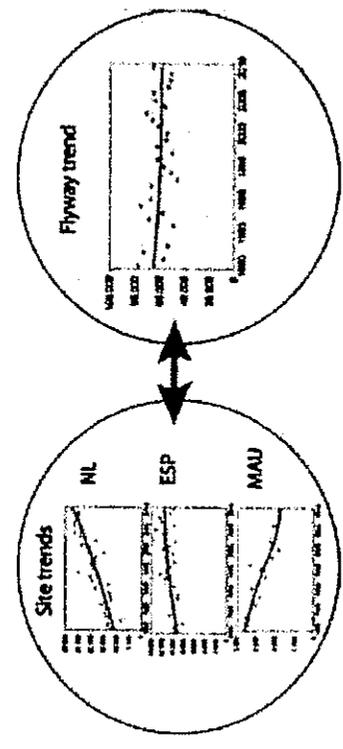
Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De Waddenzee is onderdeel van een wereldwijd netwerk van wetlands. Zo'n twaalf miljoen vogels per jaar hebben de Waddenzee nodig als tussenstop op hun trektocht. Zo'n 34 verschillende trekvogelsoorten foerageren en rusten uit op de Waddelaten. Eén derde van deze trekvogelsoorten is voor tenminste 50% van de totale wereldpopulatie afhankelijk van de Waddenzee voor hun voortbestaan. Dit gegeven is ook één van de belangrijkste pijlers van de Werelderfgoed erkenning.

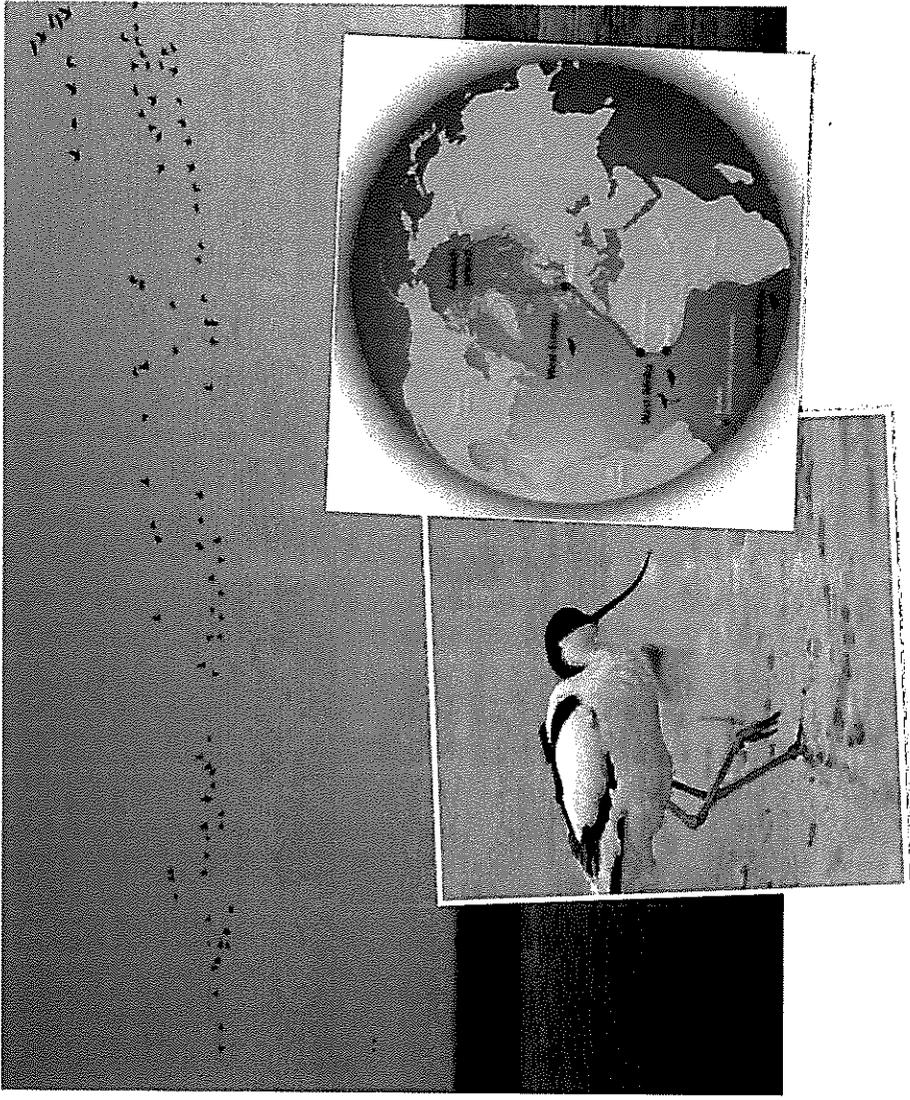
Het streefbeeld van het PRW beschrijft een Waddenzee 'die optimaal is ingebed in de internationale keten, met de nadruk op de omnibare broed-, foerageer- en rustplaats die de Waddenzee is voor trekvogels en haar kraamkamerfunctie voor vissen. De Internationale positie van de Waddenzee is verder

versterkt, zowel in trilateraal verband als in de samenwerking met de gebieden die aan de Waddenzee 'gelaard' zijn via de flyway. Het gaat daarbij om zowel de grote als de kleinere trekvogelgebieden langs de West-Afrikaanse kust, in West-Europa en de Arctische gebieden'.

Werken aan de flyway is werken aan het besef dat de Waddenzee onderdeel is van een groter geheel. Daarnaast zien we ook lokale problemen, in de Waddenzee zelf. Vier jaar na de start van het PRW weten we inmiddels dat er problemen zijn bij de broedvogels: voor sommige soorten loopt het voedsel tekort, de predatie van broedplaatsen neemt toe en er is sprake van toenemende stormen in het voorjaar/zomer waardoor broedplaatsen overstromen. Om het streefbeeld voor vogels dichterbij te brengen is dus regionale én internationale aandacht nodig.

Figuur 3: Aangiftingspunten voor beheer: regionale trends (zelfs binnen de trilaterale Waddenzee) kunnen anders zijn dan de trends in de totale populatie

Strategie 3a:

Het Waddén Sea Flyway Initiative

Voor de coördinatie en het verbinden van initiatieven langs de Waddenzee Flyway, hebben Nederland en Duitsland het initiatief genomen tot de oprichting van het Waddén Sea Flyway Initiative (WSFI).

Algemeen doel van het WSFI is het realiseren van gezonde trekvoegpopulaties en een veerkrachtig netwerk van vogelgebieden, in samenwerking met overheden, NGO's en vrijwilligers langs de internationale vogeltroute.

Om richting te geven aan de samenwerkingsactiviteiten, heeft het WSFI de Waddenzee Flyway Vite opgesteld. De visie is onderkend door twintigpartijen uit de Waddenzee regio en elders langs de Waddenzee Flyway.

Monitoring en capaciteitsopbouw voor het uitvoeren van tellingen zijn op dit moment de belangrijkste instrumenten om het algemene doel van WSFI te realiseren. Vanuit PRW is de afgelopen jaren geïnvesteerd in het ontwikkelen van een integrale monitoringssystematiek langs de hele flyway en het mede mogelijk maken van een simultaan telling in alle belangrijke vogelgebieden langs de West-Afrikaanse en Europese kust. De simultaan telling is in twintiglanden uitgevoerd. Vanuit Duitsland is met name geïnvesteerd in capaciteitsopbouw. Hiaten liggen vooral in de West-Afrikaanse kustgebieden. Om deze gaten te dichten heeft het WSFI aansluiting gezocht bij bestaande initiatieven gericht op trekvoegbescherming in West-Afrika.

Inmiddels zijn de gegevens uit de simultaan telling geanalyseerd en worden in het tweede kwartaal van 2015 gepubliceerd. Veel